תלמוד בבלי · אחרונים · שערי תורת בבל · סדר קדשים

שערי תורת בבל על מנחות

רבי זאב וולף רבינוביץ'

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

שערי תורת בבל על מנחות

רבי זאב וולף רבינוביץ'

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/שערי-תורת-בבל-על-מנחות/
הקובץ נוצר ב־17 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

דף ד: 5
דף ז 5
דף ח: 5
דף יא 5
דף יא: 6
דף יב 6
דף יג: 6
דף טז 7
דף יז 7
דף כא 7
דף כא: 7
דף כג: 8
דף כד: 8
דף כו: 8
דף כח: 8
דף כט 9
דף לג: 9
דף לז 10
דף לז: 10
דף לח: 11
דף לט 11
דף לט: 11
דף מ 11
דף מ: 12
דף מג: 12
דף מד 12
דף מה 13
דף מה: 14
דף מו 14
דף נג: 15
דף נו: 15
דף נז: 15
דף נח: 15
דף נט 15
דף נט: 16
דף ס: 16
דף סא 16
דף סא: 16
דף סב: 16
דף סד: 16
דף סז 17
דף סז: 17
דף ע 18
דף ע: 18
דף עא: 18
דף עב 18
דף עב: 19
דף עה: 19
דף עו 19
דף עז: 20
דף עט: 20
דף פ 21
דף פא: 21
דף פב 21
דף פה 22
דף פו: 22
דף פח 23
דף פח: 23
דף צ 24
דף צא 24
דף צה 24
דף צו 24

דף צו: 25
דף צז: 25
דף צח: 25
דף צח: 25
דף צט: 27
דף צט: 27
דף קב: 28
דף קג: 29
דף קד: 30
דף קה: 30
דף קח: 30
דף קט: 30

דף ד:

(ד ב תוספות) **ד"ה ואין וכו' קשה למה הטעינו כאן זרוע בשלה יותר משלא כמצוותו וכו'**.—מזה מבואר שדעת התוס' כאן, דבמעות מפורשים יש לשלמים זרוע בשלה. אבל בנזיר (כד ב) מוכח, שדין מעות מפורשים כדין שלא כמצותו, ומאחר דבשלא כמצותו מפורש שאינו טעון זרוע ודאי שכן הוא במעות מפורשים, וכ"ה דעת תוס' נזיר (שם ד"ה ואין). אבל למעלה שם (כד א ד"ה שלמים) יש שיטה אחרת, שכולם צריכים זרוע אלא שאין הזרוע צריכה תנופה, ובשם ר"ת כתבו, שבכולן אין הזרוע מתבשלת עם האיל. והרמב"ם סתם דבריו כמו שהוא בתלמוד, וכתב (הל' נזיר פ"ח הי"ב) בשלמי נזיר ששחטן שלא כמצוותן שאינן צריכין זרוע, ולהלן (פ"ט ה"ב וה"ג) במותר שלמי נזיר ומעות מפורשין שאין טעונין לחם. ואת דין הזרוע השמיט ולא הזכירו.

דף ז.

(ז א) **ואבימי בי רב חסדא תני והאמר ר"ח קולפי טאבי בלעי מאבימי וכו'**.—אין ספק שאבימי רבו של רב חסדא אינו אבימי בן רחבא דפומבדיתא (סנה' יז ב), שהרי רחבא זה האחרון היה תלמידו של רב יהודה, ורב חסדא חבירו של רב יהודה. ועי' שבועות (כח ב): עיפה תני שבועות בי רבה פגע ביה אבימי אחוה; ועיפה ואבימי אחיו הם בני רחבא, כדאיתא בסנהדרין שם. וע"פ זה יפלא קושית התלמוד כאן, שהרי יכול להיות דאבימי זה דתני מנחות בי רב חסדא היה אחיו של עיפה ובנו של רחבא; אבל אבימי רבו של רב חסדא אחר הוא וגדול גם מרב חסדא. והכרח לומר שהמקשה כאן ידע בהחלט, שאבימי זה דתני מנחות בי רב חסדא הוא זה שהיה רבו של רב חסדא, ואין זה מחוור. וקרוב אצלנו, שקושיא זו ופירוקה אינן ממסדר התלמוד אלא שהוגה מאיזה חכם מן הצד, ובטעות הכניסוהו הסופרים בתוך התלמוד. (וכעין זה כתבנו בבכורות מח א).

דף ח:

(ח ב) **מתיב ר' ירמיה וכו' א"ל ירמיה וכו'**.—עי' בדברינו על סה"ד ע' ר' ירמיה.

דף יא.

(יא א) **הפכיה למנא ודבקיה לקומץ בארעיתא וכו'**.—פירש"י דחוק, והעיקר כ"ש בשמ"ק בשם רש"י כ"י דהפך הכלי בפיה למטה והדביק הקומץ בשולי הכלי מבפנים

מפני שהסולת לחה מן השמן יכול להדביקה בשולי הכלי. וע"ז שפיר נופל לשון "דבקיה", וכן "דבקיה לקומץ בדפניה דמנא" בבעיא דרב פפא שלמעלה.
והנה בעיות אלו לפי' רש"י עניינן בקידוש הקומץ בכלי. אבל הרמב"ם כתב (הל' פסולי המוקדשין פי"א הכ"ה): "הדביק הקומץ לדופן הכלי וקמץ או שהפך הכלי על ידו וקמץ מתוכו ופיו למטה וכו'". הרי שפירש בעיות אלה לענין קמיצה מכלי שבה המנחה. אבל מפשטות לשון התלמוד נראה כפי' רש"י.

דף יא:

(יא רע"ב רש"י) **ד"ה והתניא וכו'**.—עי' בשמ"ק שבתוספתא ספ"א תני ברייתא זו בשם ר"ש. אבל כבר כתבנו ביומא (מג ב) דמסדר התלמוד לא ראה את התוספתא המצויה בידינו, ולכך י"ל דסתם התלמוד כאן לא סבר כר' יצחק בר יוסף דלמטה, דשלש מחלקות בדבר; אלא שרק שתי מחלקות בדבר, ר' יהודה ור"ש, דלשון המשנה הקדומה "חיסר לבונתה פסולה", ובזה הם חולקים, דר' יהודה סבר, שענין זה הוא שאם חיסר משני קרטין פסולה, ור"ש סבר שדוקא אם חיסר מקורט אחד פסולה. ושפיר פרכינן עלה מדתניא "לבונה שחסר כ"ש פסול", דמשמע שחסר כ"ש משיעור הלבונה שמביאין למנחה, דהיינו קומץ.

דף יב.

(יב א) **אמר ליה רבא אדרבה וכו'**.—כפי הנודע לא ראה רבא את רב הונא מעולם, שהרי רב הונא נח נפשיה לפני רב יהודה (עי' תוס' לקמן לז א ד"ה ה"ג), וכשמת רב יהודה נולד רבא, ולכך יש להגיה כאן: "אמר רבא אדרבה", או שצ"ל: א"ל רבה[1] (ועי' מ"ש בזבחים קו ב).

דף יג:

(יג ב) **אבל היכא דאיקבעו בחד מנא כחד דמי**.—מזה משמע דשני בזיכי לבונה של לחם הפנים דלא איקבעו בחד מנא לאו כחד דמי, ואין מתיר מפגל את המתיר. ואין נראה כן למעלה, דאמר ר"ל: "וכן אתה אומר בשני בזיכי לבונה של לחם הפנים וכו'" לר' יוסי, אבל חכמים חולקים עליו בזה.

[1] [וכ"ה בכ"י רומי ב' בפעם הראשונה. ועי' ד"ס הע' ג, שכבר עמד על הקושי הזה.]

דף טז.

(טז סע"א) **אלא למ"ד בפר ולא בדמו של פר מאי איכא למימר**.—אין הקושיא מובנת, דאפי' לדידיה אפשר דפיגל בראשונה ומת ושמש אחר בפר אחר על הפרוכת ועל המזבח בשתיקה. והכרח לומר דהשני צריך להתחיל מתחילה בין הבדים. וצ"ע.

דף יז.

(יז א) **א"ר יעקב בר אידי משמיה דאביי**.—בשמ"ק [ובכל כתבי יד] הנוסח: א"ר יעקב בר אבא משמיה דאביי, וכן עיקר, שהוא היה בימי אביי ורבא ושאל אותם (עי' סה"ד בערכו), אבל ר' יעקב בר אידי היה מוקדם בזמן, שהיה תלמידם של ריב"ל ור' יוחנן, וגם היה בא"י, ולא מצינו אותו בבבל.

דף כא.

(כא א) **דילמא ודאי כאן בחטאות וכו'**.—צ"ל: דילמא כאן בחטאות וכו' - שו"ת רלב"ח סי' קכ"א, וכ"ה בהגהות הב"ח כאן [וכ"ה בכ"י מינכן.]

(שם תוספות) **ד"ה כאן וכו' לפי שיטת רש"י שאם בשלו צלול וכו'**.—פי' שלדעת התוס' אפי' בשלו צלול פטור. והא דאמרינן לעיל "באור לא הדר וכו'" כבר כתב בשו"ת רלב"ח (שם), שמצא בתוס' כ"י: לא הדר לאו דוקא דלאו בהכי תליא אלא כלומר לא הדר למילתיה (פי' אפי' חזר ונעשה צלול אינו חייב עוד עליו לעולם) בחמה הדר למילתיה.

דף כא:

(כא ב) **בראשו של מזבח ששם מולחין וכו' והקטורת**.—איני יודע טעם למה תיקנו שיעלו את הקטורת על המזבח החיצון ומולחה שם, והרי הקטורת אסור לעולם להקטיר על מזבח החיצון, רק במזבח הפנימי, וא"כ הדעת היתה נותנת לאסור מלהעלות כלל את הקטורת על מזבח החיצון.

(שם תוספות) **ד"ה שהכהנים וכו' ע"פ הוראתו**.—בתוספתא פרה פ"ב ה"ח (מובא בתוס' חגיגה כג א ד"ה מטמאין) מבואר, שבימי ריב"ז נעשתה פרה אחת, אלא שהכה"ג שעשאה היה צדוקי; ומטעם זה כנראה לא מנו אותה פרה במשנה (פרה פ"ג מ"ה).

דף כג:

(כג ב) **כי סליק רב כהנא אשכחינהו לבני ר' חייא וכו'**.—עי' תוס' ד"ה "כי", שהוכיחו, כי רב כהנא עלה כמה פעמים לא"י, ובס' דורות הראשונים (ה"ב קטז ואילך) האריך להוכיח דשני רב כהנא היו, והעיקר כדעת התוס', ועי' להלן בדברינו על סה"ד ע' איסי וע' רב כהנא וע' זעירי.

דף כד:

(כד ב) **אמר רבא עשרון שחלקו ואבד אחד מהן ולהפריש אחר תחתיו ונמצא הראשון וכו' קמץ מן האבוד שיריו והראשון נאכלין וכו'**.—נראה דפשיטא ליה לרבא דצירוף דאורייתא ויכול לקמוץ מזה על זה אע"פ שאינם נוגעים זה בזה, וכמו שפשט רבא לעיל (ע"א) מברייתא, ודחיית אביי שינויא דחיקא היא ולא סמכינן עלה, וכן רבא עצמו דחי שם הראייה מהמשנה בשינויא דחיקא לומר מהכא לא תפשוט. ומ"מ גם הוא מסברא סבר הכי כדמוכח כאן, וכן ס"ל הכא אביי ורב פפא ורב יצחק בריה דרב משרשיא ורב אשי. ופלא על הרמב"ם שפסק (הל' פסולי המוקדשין פי"א הכ"ז) לדינא כרבא כאן. ולמעלה שם (הכ"ג) כתב: "חלק את העשרון בכלי ואין חלקיו נוגעין זה בזה לא יקמוץ, ואם קמץ לא יקטיר ואם הקטיר הורצה ולא יאכלו השיריים". והרי הוא סותר את עצמו בפרק אחד, ונושאי כליו לא הרגישו בזה.

דף כו:

(כו סע"ב) **סמי מיכן קטרת**.—פי' דקטרת אינו אלא אשגרת לישנא משאר מקומות, שכולן שנויין יחד. עי' לעיל יד א, זבחים יב ב, מד א, מעילה יו"ד ע"א (ועי' מ"ש בתמורה כח ב).

דף כח:

(כח ב) **וטפח חלק וטפח כפתור ושני קנים וכו'**.—בספר לקח טוב (המכונה פסיקתא זוטרתי) פ' תרומה (כה לב) יש נוסח אחר בזה: "וטפחיים חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו אחד אילך ואחד אילך ונמשכין ועולין כנגד גובהה של מנורה וטפחיים חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו אחד אילך ואחד אילך ונמשכין ועולין כנגד גובהה של מנורה נשתיירו שם שלשה טפחים וכו'". וכ"ה הגיר' בבר' דמלאכת המשכן

שלפנינו; אבל בפירש"י עה"ת (שמ' כה לה) העתיק בשם בר' דמלאכת המשכן כנוסח שלפנינו כאן, וכ"ה ברמב"ם הל' בית הבחירה פ"ג ה"י.

דף כט.

(כט סע"א) **אמר אשיאן בר נדבך משמיה דרב יהודה ניקב תוכו וכו'**.—רש"י כתב ב' פירושים, והרא"ש הסכים לפי' א', אבל מרדכי הסכים לפי' ב', וכן עיקר, שכ"ה בירושלמי מגילה פ"א הי"א [עא ע"ג] בשם אשייאן בר נידבה (ע"ש).

דף לג:

(לג ב) **פליגי בה ר' ריחומי ור' אסי**.—מבואר בארש"ג שביוחסין [עמ' 70 - נוסח ספרד] שמרבנן סבוראי היו "כגון [רב] רחומי ורבה ורב יוסף [ורב אחאי] מבי חתים דאמרינן בהמביא גט ממדינת הים (גטין ז א) וצקלג וכו'". והנה לפנינו בגיטין שם הנוסח "ר' אחא מבי חוזאה", אבל בערוך ע' צקלג מבואר שלפניו היה הנוסח בגיטין שם "רב אחא מבי חתים". ונראה להגיה "ורבה יוסף" (פי' רבה הוא שם תואר כמו רב). וראה ביוחסין ריש מאמר ג': "הדור הראשון הוא רבה בר יוסף הוא ראש רבנן סבוראי ויש נוסחא ר' יוסף". וגם ביסוד עולם כתב: "ומגדולי הדור הראשון היה רבה בר יוסף", אבל בקבלת הראב"ד: "הדור הראשון רב יוסי הוא ראש רבנן סבוראי". עוד כתבו הראב"ד ויוחסין ויסוד עולם: "הדור השני מרבנן סבוראי רב אחא בר הונא". נראה ברור שהוא רב אחא מבי חתים שבארש"ג; וע"פ זה אנו אומרים דרב ריחומי ורב יוסף דהכא הם הם רבנן סבוראי הנ"ל[2]. עוד יש בעירובין (עא ב): "פליגי בה רב נחומי ורבה", ובארא"ש שם פ"ו סי' יז: "רב רחומי ורבה בר יוסף", וכ"ה בתלמוד דפוס שלוניקי שם, ובספר העתים (כמו שהביא בד"ס שם) הנוסח בזה: "רב רחומי ורבה יוסי". עוד יש בחולין (נח ב): "פליגי בה ר' אמי ור' אסי", [ובכ"י מינכן: רב רחומי ורבסי, ועי' בד"ס נוס' שאר כתבי יד], ובה"ג הל' טריפות: רב רחומי ורבה, ובאו"ז ח"א סי' תלג: רב רחומי ורב יוסף, ובראב"ן סי' יט בשם ה"ג: רב רחומי ורבה בר יוסף. הכל ע"פ חילוק הגירסאות הנ"ל. ועוד בחולין קי ע"א: רב יוסי בר אבא מתני, ובארא"ש שם הנוסח: רבה בר יוסי.

[2] שוב מצאתי בדורות הראשונים ח"ג צד 6, שכבר העיר עליהם, שהם מרבנן סבוראי ותו לא מידי. [ועי' גם הערת רב"מ לוין בארש"ג עמ' 70.]

דף לז.

(לז א תוספות) **ד"ה אין לו וכר ולא פליגי**.—באו"ז ח"א סי' תקעז מפרש בשם ר' שמחה דאין לו זרוע עד הכתף פטור אף להניח בימין ולאחרים חייב. והרב מגן אברהם סי' כז אות ג לא ראה את האו"ז כידוע (ע"ש).

(שם תוספות) **ד"ה או קום וכו' יש במדרש וכו'**.—מדרש זה הוציא לאור ה' ילינק ז"ל ב"בית המדרש" שלו ומסיים שם, דשלמה צוה להביא מים רותחים והזה מעט מחם על אחד משני הראשים, ואז התחיל לצעוק בשני ראשיו, ויאמר שלמה: אם כן איש אחד אתה, ורק חלק אחד יאות לך.

דף לז:

(לז ב) **לאפוקי בין עיניך דאיכא בשר ושער וכו'**.—כבר תמה בהגהות הרש"ש על מ"ש רש"י, דגבות עינים מטמאות בשער צהוב, דהא לא כתיב קרא בנתקים רק ראש וזקן, ולא אישתמיט חד תנא להשמיענו דה"ה בכל מקום כינוס שער ונראה. וכן התפלא ע"ז הרה"ג מלבי"ם זצ"ל בס' התורה והמצוה פ' בא סי' קי"ג, ולכן פירש הוא ז"ל דהכי מקיש כאן: "שכמו שהיד כולו מטמא בנגע אחד, כן מקום ההנחה שבראש - אם נאמר שהוא המצח שהוא חלק מן הראש - אינו מטמא בנגע אחד, כי הראש מטמא בנתקים והמצח בשער לבן". וגם דברים הללו תמוהים, דמידי ראש כתיב בתורה לענין תפילין, הא "בין עיניך" כתיב, ולכן אפשר לומר שאין זה אלא המצח בלבד שאינו מטמא אלא בנגע אחד. והמחוור לנו בזה דאף כשנאמר בין עיניך ממש אין המכוון על המצח בלבד, דהרי המצח עצמו אינו בין עינים ממש אלא החוטם הוא בין עיניו ממש, אבל המצח הוא כבין עינים ולמעלה מן העינים: אלא שהמכוון הוא כל מה שהוא כבין עינים ולמעלה מן העינים, דהיינו המצח ומקום השער שבראש. ועוד שא"א להוציא מקום שער, שהרי מצינו במקום אחר דמקום שער נקרא "בין עיניכם", ולכן שפיר דחינן לה שראוי ליטמא בשער לבן ושער צהוב. ומוכרח שהוא מקום שער בלבד. ועי' בהג' הרש"ש שכתב דמה דאיתא בספרא פ' תזריע [נגעים פרשה ה ג]: "לא בראש ולא בזקן מנין", שעניינו גבות עינים. וזה דחוק ורחוק, דהעיקר חסר מן הספר, שהרי יש לומר שהוא מרבה שאר מקום כינוס שער כמו שער של בית הערוה. ועי' בהתורה והמצוה שפירש דמרבה מקומות הזקן שאינו חייב עליהם משום השחתה. וגם זה אינו מחוור, ולפיכך מחקו בקרבן אהרן שם.

דף לח:

(לח ב) **איתמר נמי א"ל לוי לשמואל וכו' א"ל רמי בר חמא לא נצרכא וכו'**.—ברור הוא שרמי בר חמא, שהיה חתנו של רב חסדא, לא ראה את לוי שנפטר עוד לפני אבוה דשמואל (ירוש' ברכ' פ"ב ה"ח). לכן נראה דצ"ל כאן "א"ל לא נצרכא" (פי' דשמואל השיב ללוי: לא נצרכא וכו'), והמלות "רמי בר חמא" נשתרבבו כאן ע"י ס"ס מלמעלה, דאיתא התם "אמר רמי בר חמא לא נצרכא". [ובכל כתבי יד לי' "א"ל רמי בר חמא וכו' שכולה תכלת", וכן מחקה בעל שמ"ק.]

דף לט.

(לט א) **מתני הכי א"ר הונא א"ר ששת וכו'**.—צ"ל. "א"ר הונא בר יהודה א"ר ששת (כמו שהוא בלשון ראשון, וכ"כ בסה"ד ע' רב ששת) [וכ"ה בכ"י קאהיר.]

דף לט:

(לט ב) **אימא או צמר או פשתים**.—פי' אף דבפשתים בלבד אכתי לא נפק ידי מצות ציצית כהלכתה, דהא צריכים להטיל בה תכלת, ואם יטיל בה נמי תכלת שוב הוו להו כלאים, ואי איתא דשאר מינים אינם חייבים בציצית אלא מדרבנן, ודאי דלא שרינן בהו כלאים; הכא מיירי במקום שאין תכלת מצויה לפיכך הוא יוצא בפשתן בלבד. אח"כ מצאתי בתמים דעים סי' רכ"ד בתשובת ר' יצחק בר ברוך שכתב, דמינים שאין חייבין בציצית אלא מדרבנן הן נכשרין בלבן בלבד. וע"פ זה ניחא סוגיא דהכא. וה"נ משמע בספר המכריע סי' פ"ח (ע"ש).

דף מ.

(מ ע"א) **אמר רבי א"כ למה אסרוה וכו'**.—בתמים דעים יש גירסא אחרת. למה לא אסרוה, וביאר נמי כפי' א' דרש"י: א"כ דהלכה כב"ה למה לא אסרו חכמים ללבוש סדין בלא ציצית, שלא היו חכמים מוחים לנוהגים כן.

שם **א"ל רבא בר חנא לרבא**.—בתמים דעים שם הנוסח: א"ל רבה בר בר חנן לאביי. ובל"ס שט"ס שם וצ"ל: א"ל רבה בר ר ב חנן לאביי [כנוסח כל כתבי יד ופסקי רי"ד, בדפוסים ישנים: בר רב חנ'].

דף מ:

(מ ע"ב) **השתא בבל תוסיף קאי מעשה לא הוי וכו'**.—בשמ"ק כאן מחק מלת "השתא" [וכן ליתא בכל כתבי יד, ועי' ד"ס], משום שמפירוש רש"י ותוס' ור"ג כאן וכן מדברי הראב"ד (הל' ציצית פ"א הט"ו) מבואר, שלא היו גורסים מלת "השתא" ומפרשים "בבל תוסיף וכו'" בניחותא. אבל מדברי הרמב"ם (שם) מוכח, שלפניו היה הנוסח "השתא בבל תוסיף וכו'", ופירשה בתמיהה, וגם משמע שהיה גורס נמי בדברי רב פפא "ובל תוסיף ליכא מעשה ליכא", וכן עיקר. אלא שפי' הכ"מ שם וכן פי' הגר"א בביאורי א"ח סי' יו"ד אות ט' דחוקים ורחוקים מאד, כמו שיבין המעיין. אבל מה שנראה לנו בזה הוא דהכי פירוש "השתא בבל תוסיף קאי מעשה לא הוי", דמאחר שהוא עובר על בל תוסיף ודאי דהוי ג"כ מעשה לענין שלא הוי מן העשוי, ולא תקשי מר' זירא אדידיה. ועל זה הקשה רב פפא, דזה שמטיל למוטלת סתם - אפשר שמתכוין לבטל ולא להוסיף, וכיון שאינו עובר על בל תוסיף אין כאן מעשה ופסול משום תעשה ולא מן העשוי. ומחלוקת רבא ורב פפא אינו אלא בסתם, אבל במכוין להוסיף-הכל מודים, דהוי מעשה וכשר. ובמכוין לבטל דלא הוי מעשה ופסול, והרי זה היפך דעת הרמב"ם ז"ל שם, והמעיין יבחן.

דף מג:

(מג סע"ב) **שלא עשני גוי שלא עשני אשה שלא עשני בור וכו' שלא עשני עבד**.—זה לשון הריקאנטי בפיה"ת פ' משפטים (קד ע"ד): " נחלקו רבותינו במנחות אם יש לברך שלא עשני בהמה". וברור אצלי שהרב ז"ל סמך על זכרונו וכתב דבר שלא היה ולא נברא, כי לפתח הזכרון השכחה רובצת. והרי ענין זה שנוי בתוספתא ברכות פ"ו ומשולש בירושלמי שם פ"ט ה"ב, ובכולם הנוסח אחד, וגם כל הקדמונים והמפרשים העתיקו כנוסח שלפנינו (ועי' מ"ש במו"ק יח א). ואולי רחף לנגד עיני הריקאנטי מ"ש סופרי היונים, שהפילוסוף סוקרטס הודה לאלהיו בכל יום על שעשאו אדם ולא בנמה איש ולא אשה יוני ולא ברברי[3]. ועי' מ"ש בערכין יג ב.

דף מד.

(מד א) **באו ד' ציציותיו וטפחו לו על פניו**.—פי' דבשעה שהביט על הציצית נזכר, שדבר זה שהוא רוצה לעשות עבירה היא בידו, ועי"ז פירש מן העבירה, והם הם הדברים שאמר

[3][כך קראו היונים לכל מי שאינו יוני.]

אח"כ "נדמו עלי כארבעה עדים". ועי' ספרי סוף פר' שלח, דשם נתחברו שני המאמרים: "באו ד' ציציותיו וטפחו לו על פניו נדמו לו כד' אנשים". וזהו הענין שאמרו למעלה (מג ב): "כל שיש לו תפילין בראשו וכו' וציצית בבגדו וכו' בחיזוק שלא יחטא וכו' ואומר חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם" - פי' שמצות תפילין ומזוזה וציצית הן הן המלאכים המקיפים את האדם ומצילים אותו מן החטא. וזהו גם עיקר פשוטו של מקרא "וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם". אבל מפי' רש"י כאן (ד"ה הוציאה) משמע שתפס הלשון כפשוטו ממש, שע"פ נס עלו הציציות למעלה וטפחו לו על פניו. אבל זה רחוק מפשוטו באמת.

(שם תוספות) **ד"ה לבית וכו' ובתוספתא גרסינן לבית מדרשו של ר' מאיר**.—לא נמצא ענין זה בכל התוספתא, אבל ישנו בספרי סוף פר' שלח, ולפנינו גם שם הנוסח "ר' חייא". אלא שבהגהות הגר"א שם גורס "ר' מאיר" [וכ"ה בכ"י לונדון ובילקוט דפו' שאלוניקי]. ואולי גם לפני התוס' היתה הגירסא שם "ר"מ" ויש להגיה בדבריהם "ובספרי" (במקום "ובתוספתא").

דף מה.

(מה א) **וכל נבלה וטרפה מן העוף ומן הבהמה לא יאכלו הכהנים כהנים וכו'**.—הנה גם בתורה בפרשת הכהנים כתיב "נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה" (ויק' כב ח); אלא דמשום שלא נזכרה שם נבלת הבהמה במפורש לכן דרשו חז"ל בת"כ שם [אמור פרק ד יב] (ומובא ברש"י שם) מקרא זה בנבלת עוף טהור, שמטמאה בבית הבליעה. אבל א"א לומר כן על המקרא דיחזקאל, שהזכיר גם בהמה. לכן דרשו כאן חז"ל מה שדרשו. אבל לפי הפשט נאמר שהוא מזהיר לכהנים לבלתי אכול נבלה וטרפה מהעוף והבהמה, דמלבד איסור אכילה יש בזה גם טומאת הגוף, ויהיו אסורים בעבודה ואכילת קדש, כי באכילת נבלת עוף טהור - כשהוא בבית הבליעה הוא נטמא, ובאכילת נבלת בהמה הוא נטמא במגע ובמשא כשהוא לוקחה לאוכלה, וטריפה נמי היא שנטרפה ע"י הארי והדוב עד שהמיתו אותה, כ"ש הרמב"ן בפיה"ת שם. וכן בפ' שמיני בנבלת בהמה טהורה כתיב "והאוכל מנבלתה יכבס בגדיו" (ויק' יא מ), ולפי פשוטו ה"נ טומאתו משום נוגע ונושא[4]. אבל מאחר שכבר כתוב למעלה דין נוגע ונושא דרשו חז"ל בספרא [שמיני פרשה י ז] (מובא ברש"י שם). "ליתן שיעור לנוגע ולנושא" כדי אכילה. וראיתי

[4] וכ"כ הרמב"ן בפ' שמיני שם. אבל רשב"ם שם כתב: "ולפי הפשט אוכל טמא אע"פ שלא נגע בידיו כמו שכתוב "נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה" (ויק' כב ח). וכן מצינו בשופטים (יג ד), שמלאך ה' הזהיר לאמו של שמשון "ואל תאכלי כל טמא".

בס' המצות להרמב"ם ל"ת קפ"א שכתב: "הזהירנו מאכול הטרפה וכבר נכפלה האזהרה בזו ובמצוה שלפניה (היינו מאכול המת) בכהנים לבד (רומז למקרא שהזכרנו, ויק' כב ח), שהתורה צותה אותם לאכול חטאת העוף והיא במליקה וכו' והיה עולה במחשבתנו שהיה מותר ג"כ להם בחולין וכו' וכן זכרו החכמים מחובר אל דין אחר (עי' חולין לז ב וזבח' סט א)". והנה דעתו כפי הפשט, שמקרא זה מזהיר לכהנים בפני עצמם שלא לאכול שום נבלה וטרפה. וכן נראה במכילתא משפטים (כב ל): "ובשר בשדה טרפה אין לי אלא בשדה בבית מנין ת"ל נבלה וטרפה לא יאכל (כ"ה נוסח יל' משפ' רמז שנ"ח) הקיש טריפה לנבילה וכו'". וכן פירש רשב"ם שם.

ואולי כ"ה דעת ה"ג שכתב בסוף הלכות שחיטת חולין[5]: "מאן דאכיל בשר נבלה וטרפה בר מלקות הוא דכתיב נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה". ולפ"ז צ"ל דטומאת נבלת עוף טהור בבית הבליעה אינה אלא הלכה למשה מסיני. ומה שדרשו (בספרא וזבחים סט א) ממקרא זה, שנבלת עוף טהור מטמאה בבית הבליעה, אינו אלא אסמכתא בעלמא, כדמשמע בס' המצות שם. אבל נראה שחזר בו מזה בהל' אבות הטומאה רפ"ג (ע"ש). וע"ע בהקדמתו למשניות טהרות שכתב על נבלת עוף טהור, שהיא מטמאה מד"ת, וסמכו זה על הכתוב נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה.

דף מה:

(מה ב תוספות) **ד"ה קרבו וכו' שהיה עמהם לחם הפנים והיו מקריבין מנחת העומר.** —עי' לקמן פד א, שלא נתחייבו בעומר קודם שנכנסו לארץ.

דף מו.

(מו א) **משחטה נטמא לחמה הדם יזרק וכו' וידי נדרו יצא וכו' והלחם פסול.**—פי' אף שהציץ מרצה על אכילות - היינו דוקא לענין שיצא ידי נדרו, כאילו כל הלחם טהור; אבל הלחם עצמו אפי' הטהור נפסל, מאחר שנטמא מקצתו לפני זריקה. ובזה מתיישבת תמיהת התוס' כאן. ועי' בתוספתא ספ"ח, שהנוסח שם: "וידי נדרו לא יצא", וכדעת התוס'.

[5] וגם בהלכות פסוקות הל' שחיטה צד 137 איתא כלשון בה"ג.

דף נג:

(נג סע"ב) **עיסת השאור עבה נמצאת יתירה מדת העשרון רכה נמצאת חסירה**.—פי' שאם השאור עב - נמצאת מדת עשרון יתירה; ואם השאור רך - נמצאת מדת עשרון חסירה.

דף נו:

(נו רע"ב) **במחמץ אחר מחמץ וכו'**.—עי' פירש"י. אבל מדברי הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות פי"ב הי"ד) משמע דמפרש כפשוטו, שחימצה ושוב חזר ונתן בה שאור והחמיצה ביותר. ולפ"ז מייתי ר' יוחנן ראייה, דכמו שאופה אחר עורך חייב, ה"נ מחמץ אחר מחמץ.

דף נז:

(נז רע"ב רש"י) **ד"ה ומי פירות אין מחמיצין וכו'**.—צ"ל: דמי פירות אין מחמיצין וכו'. (ואין זה דבור בפני עצמו, אלא שהוא סיום הדבור שבסוף ע"א, ונתחלק הדבור על ידי המדפיסים שאינם בקיאים.)

דף נח:

(נח ב) **ורבא אמר אין קומץ פחות משני זתים**.—פי' שאפי' הננס ביותר קומצו מחזיק שני זיתים. וכן איתא בירושלמי יומא רפ"ה: "והקטן לפי קוטנו אפי' כבן גמלא שלא היתה ידו מחזקת אלא כשני זתים". וצ"ל דאפי' קטן כבן גמלא, עדיין אינו נקרא "ננס", שהוא פסול בכהן, וכמו ששנינו בבכורות (מה ב).

דף נט.

(נט א) **לאפוקי מדר"ש וכו'**.—כלשון שני של רש"י עיקר. אלא דמ"ש, דלר"ש איכא י"א וכו', אינו מחוור, דמ"מ במשנה לא מנו אלא עשר. אבל הענין להיפך, דלר"ש אינן אלא תשע, דלדידיה החלות והרקיקין אינן אלא מנחה אחת בלבד, מאחר שתלוי ברצונו, שאם הוא רוצה מביא מחצה חלות ומחצה רקיקין. לכן במספר המנחות אינם ראויים להימנות אלא לאחת.

דף נט:

(נט רע"ב משנה) **וחייב על השמן בפני עצמו**.—רש"י כתב: "אם נתנו על מנחת חוטא", וכ"כ למטה "ע"ג כלי של מנחת חוטא", ואיני יודע טעם למה השמיט מנחת קנאות, דכתיב "לא יצוק עליו שמן ולא יתן עליו לבונה" (במ' ה טו). אבל הרע"ב בפיה"מ כאן הזכיר שתיהן.

דף ס:

(ס ע"ב תוספות) **ד"ה מנחת וכו' אך תימה לוג של מצורע וכו'**.—נראה ליישב, די"ל מה לאלו שכן אינן מן המנחות.

דף סא.

(סא א משנה) **רש"א ג' מינין וכו' שתים בכל אחת ואחת ושלישית אין בהן וכו'**.—כעין זה כלל ר"ש גם בחולין (קכו א).

דף סא:

(סא ב) **בישראל אבל לא באחרים. מאי קאמר וכו'**.—צ"ע למה לא נאמר "לא באחרים" היינו גוים ואתיא דלא כר' יוסי דסבר דקרבן גוים טעון תנופה בכהן, ולמשנתנו אינו טעון תנופה כל עיקר. ועי' בפ"א דבכורות דאחרים היינו גוים. עוד שם ט ב. אתה עובד בשלך ובשל אחרים. שם: אוכל שאתה יכול להאכילו לאחרים. עוד בתמורה יא ב: אתה גוזז בשלך ובשל אחרים.

דף סב:

(סב ב תוספות) **ד"ה וכן השולח וכו' א"נ בקרבן הקבוע לו זמן כגון עולת ראייה וכו'**.—הנה בחגיגה (ד ב) מבואר, דערל וטמא פטורין מן הראייה. ועי' מ"ש ע"ז בחק נתן זבחים עה א.

דף סד:

(סד ב תוספות) **ד"ה ועל אותה שעה וכו' בירושלמי דשקלים תני לה באידך עובדא שפעם אחת נשדפה א"י וכו'**.—עי' בס' דורות הראשונים ח"א פרק מ"ב, שהביא מקדמוניות היהודים ליוסף בן מתתיהו ספר י"ד פ"ב, שגם הוא מספר מה שהעלו להם

חזיר, ושבזמן הזה עברה רוח סערה בכל מרחבי א"י והשדיפה את כל תבואותיה, וזה עצמו הוא ענין מ"ש חז"ל, שנזדעזעה א"י ת' פרסה על ת' פרסה. ולפ"ז הבבלי והירושלמי למעשה אחד נתכוונו, והם מתאימים.

שם **ובמסכת עדיות תניא עובדא דהכא וכו'**.—בתולדות רש"י לר"ש בלאך הע' נ"ו הביא ראיה מדברי התוס' כאן, שהיה לפניהם ירושלמי על מס' עדיות, והביא גם מפיה"מ להרמב"ם (עדיות רפ"ו), שהביא זה גם הוא בשם ירושלמי סתם. והנה נעלם ממנו, כי ירושלמי זה נמצא גם לפנינו בברכות פ"ד ה"א [ז ע"ב], ואליו נתכוין הרמב"ם. וגם בתוס' כאן יש להגיה: ובירושלמי ברכות תניא עובדא דהכא על ההיא דמסכת עדיות דתמיד של שחר וכו'.

דף סז.

(סז א תוספות) **ד"ה גזירה וכו' ברפ"ב דקדושין תרומת גוי מדמעת וכו'**.—מתני' היא בתרומות ספ"ג. ומסיק בירושלמי שם, דלר"ש אף אינה מדמעת ואין חייבין עליה חומש, ומ"מ תרומתו תרומה. וכעין זה סבר ר"ש בזבחים (מה א), דקדשי גוים אין חייבין עליהן משום פגול נותר וטמא, שכ"ה עיקר הגירסא שם, כדמוכח בירושלמי תרומות שם. ועי' מ"ש בהגהות הרש"ש כאן.

דף סז:

(סז ב תוספות) **ד"ה יצק נתן וכו' ונותן הסולת ולש בפושרים וכו'**.—מזה שהשמיטו התוס' אפייה ופתיתה מוכח, שאין דבריהם במנחת מחבת ומרחשת ומאפה תנור אלא במנחת הסולת. אבל לפ"ז נפלא: דפושרים במנחת הסולת מניין? ואע"פ שסתם שנינו לעיל (נה א) "כל המנחות נילושות בפושרין" - ברור הוא שאין זה אלא מנחות הנאפות, וכלשון הרמב"ם בהל' מעשה הקרבנות (פי"ב הכ"א): "כל המנחות הנאפות נילושות בפושרין". ואולי דעת התוס' כמ"ש הרע"ב (פ"ו מ"ה): "ומנחת סולת נמי אע"ג דקודם אפייה נקמצת אפ"ה עשר חלות היא באה". אבל דברי הרע"ב בזה אינם מהוורים כל עיקר, דודאי שאם ירצה הכהן לאכול את שיריה מבושלין שהוא רשאי. וגם הוא סותר לדברי רש"י בפיה"ת (ויק' ב ד). ועי' במל"מ (הל' מעשה הקרבנות פי"ג ה"י), שהוכיח שגם דעת הרמב"ם כן הוא.

דף ע.

(ע ע"א) **ותנן לא מצינו תרומה במחובר לקרקע**.—משנה שלימה היא בבכורים פ"ב מ"ד. (ע ע"א תוספות) **ד"ה ליטרא וכו' צריך ליישב וכו'**.—נראה ליישב דיש הפרש בין זורע חולין לזורע טבל, דכאן מיירי בליטרא בצל, שתיקנו כהלכה מן המעשרות, והוא חולין גמורין, וכשהוא מפריש לפי כולו כבר תיקנו כדין; אבל בזורע טבל תנן בתרומות פ"ט מ"ו, שדבר שאין זרעו כלה אפי' גידולי גידולין אסורין. ומלבד פירוש המפרשים שם, שאסורין מלאכול אכילת עראי, עוד יש בכלל זה, שהגידולין אסורין עד שיפריש עליהם מעשרות ממקום אחר כדי שיעור הטבל שזרע תחלה, שלא יהא חוטא נשכר. ועוד צריך להפריש מעשרות על הגידולין כפי מה שהם עתה כהלכה. וכן הדין בזורע מעשר טבל (דכן מבואר בנדרים שם דמיירי בטבל) לבד ממעשר על הגידולין עוד צריך להפריש ממקום אחר על ליטרא טבל שזרע, ואף שעל הליטרא עצמה הוא מפריש עתה שתי פעמים - אין זה כמפריש מן החיוב על הפטור, דמעשר דבר שאין זרעו כלה אינו אלא מדרבנן והם אמרו והם אמרו (ועי' מ"ש הכ"מ ורדב"ז על הרמב"ם הל' מעשר פ"ו ה"ד).

דף ע:

(ע ע"ב) **רבא אמר לענין טומאת אוכלין וכו'**.—פי' לטמא אחרים, אבל לטומאת עצמו אין צריך צירוף, דכ"ש מקבל טומאה.

דף עא:

(עא ב תוספות) **ד"ה ומתירין וכו' וי"ל דאסרוה בקונם וכו'**.—פי' שלדעת התוס' אין פדיון לקונמות (עי' תוס' עירובין ל ע"א ד"ה כבר ושבועות כב ב ד"ה וחכמים).

דף עב.

(עב סע"א) **אלא מדדחי שבת ש"מ נקצר שלא כמצותו פסול**.—עי' ר"ה (כ ע"א) דמחללין שבת משום מצוה לקדש על פי הראיה. וכן ביומא (מ ע"ב) שאין שעיר המשתלח זקוק לעמוד חי אלא עד וידוי דברים, ומ"מ שילוחו דוחה שבת. ומוכרח שהסוגיות הללו הלוקות. וזה דעת הרמב"ם (הל' תמידין ומוספין פ"ז ה"ו), דעומר דוחה שבת וכשר שלא כמצותו, וע"ש בל"מ שהתעורר ע"ז והניח בצ"ע. ועי' ירושלמי יומא פ"ד ה"ו [מא סע"ד]: "ר' בון בר חייה בעא קומי ר' זעורה דבר שאינו מעכב דוחה א"ל הרי עידי החדש

הרי אינן מעכבין ודוחין דתנינן תמן שעל מהלך לילה ויום מחללין את השבת ויוצאין לעידות החדש.

דף עב:

(עב ב משנה) **ר"ש אומר מנחת חוטא של כהנים וכו'**.—משמע דמנחת קנאות של אשת כהן אף ר"ש מודה שאינה נקמצת. וצ"ע שבסוטה (כג ע"א וע"ב) משמע דאפי' רבנן מודים דנקמצת.

(עב סע"ב רש"י) **ד"ה לחריבה של חטין כגון מנחת מאפה**[6].—פלא בעיני למה הוא קורא למנחת מאפה "חריבה", דהא היא צריכה בלילה בשמן (לקמן עד ב). ולפירש"י שם צריכה גם מתן שמן בכלי קודם לעשייתה. אבל מנחה חריבה היא מנחת חוטא ומנחת קנאות, שאין בהן שמן, וכ"כ רש"י בפיה"ת (ויק' ז י). ועי' מ"ש לעיל נט ב. שוב מצאנו בהגהות הרש"ש כאן, שהגיה ברש"י "מנחת חוטא" במקום "מנחת מאפה".

דף עה:

(עה רע"ב) **איזהו דבר שצריך שני מיעוטין**.—בעין זה לקמן (צא ב). [וגם שם בפי רבא.]

(עה ב רש"י) **ד"ה מברך וכו' כל המנחות אפי' מנחת העומר וכו'**[7].—אינו מובן, שהרי לעיל (סז ב) מפורש, שמנחת העומר נקמצת סולת, וא"כ פתיתין בעומר למה. ואם לומר שהכהן שעולה בחלקו כף סולת חייב לאפותה ולפותתה ולא לבשלה כמו שהיא - זו מניין לנו? (ועי' מ"ש למעלה שם ובמל"מ הל' מעשה הקרבנות פי"ג ה"י).

דף עו.

(עו א) **חביתי כה"ג אתיא חוקה חוקה מלחם הפנים**.—בתוס' כאן תמהו על זה. לכן מחוורת יותר שיטת הירושלמי (ריש יומא), שדין זה נלמד בג"ש תמיד תמיד מלחם הפנים.

(עו סע"א) **כל המנחות שריבה וכו' כשרות חוץ מלחם הפנים וחביתי כה"ג ולחמי תודה ונזירות**.—עי' תוספתא רפ"ח, דשם לי' "חביתי כה"ג", ובמקומו מנו "שתי הלחם", וכן מוכח בירוש' ריש יומא, והיא נוסחא יפה מאד, כי לפ"ז הטעם מובן, שרק המנחות שמנין חלותיהן מפורש בתורה מספרן מעכב, מה שאין כן בשאר מנחות, שמספרן מדברי סופרים. והענין מבואר, דשתי הלחם מפורש בתורה "שתים"; ולחם הפנים כתיב

[6] [דבור זה לי' ברש"י כ"י, הנדפס בהוצ' האלמנה והאחים ראם.]
[7] [דבור זה לי' ברש"י כ"י, הנדפס בהוצ' האלמנה והאחים ראם.]

"שתים עשרה", וחלות תודה כתיב בהן "והרים", וילפינן (לקמן עז ב) מתרומת מעשר, והרי זה כמפורש בתורה, ורקיקי נזיר משום שמעשיהם כחלות ורקיקים שבתודה, וגם מניינם כמותם. ולשיטת הבבלי צ"ל דלא מנו כאן אלא למנחות שמספר חלותיהן מרובה, מה שאין כן בשתי הלחם. אבל גם לשיטת הבבלי מנין לחמים בשתי הלחם מעכב (וכעין זה שנינו "כל המנחות באות עשר עשר", והרי אין שתי הלחם בכלל), ומנין החלות של חביתי כה"ג מעכב משום ג"ש דחוקה חוקה, אלא שקשה לברייתא אחרונה. למה בחביתי כה"ג מעכב מספר החלות, ומספרם של לחמי תודה ונזירות אינו מעכב? והרי מספר שניהם אינו מפורש בתורה!

דף עז:

(עז סע"ב) **מדמעת או אינה מדמעת**.—פי' דאי אינה מדמעת מתבטלת ברוב כדין יבש ביבש. אלא שקשה מיבמות (פא ב), דפרוסה של לחם הפנים טהור אינו עולה אפי' במאה פרוסות של חולין; והטעם לרש"י (שם) - משום דהפסד מועט הוא, ולתוס' (שם) - משום דראוי להתכבד בו. וצ"ל שיש הפרש בין קדשי קדשים לקדשים.

דף עט:

(עט סע"ב) **יכול שתהא שניה טעונה לחם וכו'**.—מוכח למטה, שדין זה הוא בתודת חובה, דכששניהם עומדים רק אחת טעונה לחם. ולכן נפלאים ממני דברי הרמב"ם שכתב בפיה"מ כאן, בתודת חובה כשהן מצויין שתיהן הרי שתיהן טעונות לחם. וכענין הזה כתב גם בהל' פסולי המוקדשין (פי"ב ה"ח). ומה שנפלא ביותר, שכל נושאי כליו לא העירו ע"ז.

ודע שלפנינו בפיה"מ כאן איתא עוד, ד"תודת נדבה חליפתה ותמורתה טעונה לחם, בין לפני כפרה בין לאחר כפרה, לפי שהיא מותר תודה". וברור אצלנו, שהשמטת סופר יש כאן וכצ"ל: "תודת נדבה חליפתה ותמורתה טעונות לחם בין לפני כפרה בין לאחר כפרה אבל ולדה אין טעון לחם בין לפני כפרה בין לאחר כפרה (והסופר השמיט מן "לאחר כפרה" עד "לאחר כפרה") לפי שהיא מותר תודה". וזה מבואר לקמן (פ ע"א) בגמרא. וכן פסק הרמב"ם בהל' פסולי המוקדשין (שם).

דף פ.

(פ סע"א) **אבדה תודה אינו מביא תודה אחרת**.—פי' והלחם יקרב, כדאיתא לקמן (קח א) "מותר לחמי תודה ירקב". ועי' פסחים (יג ב), דשם מבואר דמ"מ יכול לפדותן. ודעת התוס' (שם), שדמי פדיונן אסורים.

דף פא:

(פא סע"ב) **ולא יביא מחיטי מע"ש אלא ממעות מע"ש**.—פי' שאם יש לו סולת מחיטי מע"ש לא יעשה ממנה לחם לתודה, אלא פודה לסולת של מע"ש, ומהמעות יקנה לחמי תודה מן השוק. ולמטה נחלקו ר' זירא ור' ירמיה במי שקנה חיטין או סולת ממעות מע"ש על מנת שיעשה מהן לחמי תודה, שר' זירא מתיר משום שבשעה שלקח חטין וסולת ללחמי תודה פקעה מהן קדושת מע"ש; ור' ירמיה אוסר משום דמין מעשר הוא אלא שצריך לקנות ממעות מע"ש חלות אפויות מן השוק ללחמי תודה. כן פירשו הרמב"ם והרע"ב, וכן מוכח בירוש' מע"ש פ"א ה"ד. אבל רש"י ז"ל פירש משנתנו לענין תודה עצמה, ולכן הוכרח לדחוק ולפרש הא דאמרינן למטה "מה שלמים אין גופן מעשר אף תודה נמי אין גופה מעשר", דאין ענין "גופה מעשר" דתודה כענין "גופן מעשר" דשלמים. וזה דוחק גדול. ואולי לא רצה רש"י לפרש בלחם משום דלעיל (עו ב) איתא, שאין כל המנחות ניקחות חטין חוץ מלחם הפנים.

שם **יתיב ר' ירמיה קמיה דר' זירא ויתיב וקאמר וכו'**.—ברוב המקומות בלשון כזה - עניינו דהאי דיתיב הוא דקאמר; אבל כאן א"א לפרש כן, שהרי ר' ירמיה הוא תלמידו של ר' זירא, וא"א שר"ז יקרא לתלמידו "רבי". יאולי יש להגיה כאן; "ויתיב ר' זירא וקאמר". וכן בירושלמי גטין פ"ג ה"ב אמר ר' ירמיה לר' זירא "רבי". (ועי' מ"ש בע"ז ו ב)[8].

דף פב.

(פב רע"א) **המתפיס מעות מע"ש לשלמים כשהוא פודן וכו'**.—לפירוש רש"י ור"ג, דהיינו שמחלל המעות על פרוטות או על דינרין, קשה דא"כ "כשהוא מחללן" מיבעי ליה, דלשון פדיון אינו שייך אלא מפירות למעות, אבל לא ממעות למעות (עי' מע"ש פ"ב מ"ו ופ"ד מ"ב) או ממעות לפירות (עי' שם פ"ג מ"ג ומ"ד ובירושלמי שם ספ"א). ועוד קשה שאין מוסיפין חומש אלא על פדיון פירות מע"ש ממש, אבל לא על הפירות הלקוחים ממעות מע"ש או כשמחלל מעות על מעות (כדמשמע במע"ש פ"ב מ"ו,

[8][בכל כתבי היד לי' "יתיב ר' ירמיה..."; ובכ"י מינכן: א"ל רבא רבי וכו'. ועי' ד"ס.]

וכן מוכח בירושלמי שם פ"ג סה"ב)[9] וכ"כ הרא"ש בפירושו למע"ש פ"ד מ"ח דקיי"ל דאין מוסיפין חומש על פדיון שני. ולכן נראה לנו להגיה כאן: "המתפיס חיטי מע"ש לשלמים[10].

דף פה.

(פה א) **אלמלא סמוכות לירושלים וכו'**.—רש"י ור"ג ז"ל פירשו, דמש"ה לא הביאו מהן, משום שהיו סמוכות לירושלים. אבל מתוס' ד"ה אין מבואר להיפך, דמש"ה לא הביאו מהן, משום שהיו רחוקים הרבה מירושלים, דמצות עומר להביא מן הקרוב (כמו ששנינו לעיל סד ב) והכי מוכח בתוספתא רפ"ט, דתני התם "אלו היו בצד ירושלים ומהן היו מביאין". וכן הסכים בס' "תבואות הארץ" (דפו' ירושלים עמ' רכ"ז) וכתב, שכפר כרזים הוא בגליל מחוז ים כנרת.

דף פו:

(פו ב) **שלחן בצפון ומנורה בדרום א"ר זריקא א"ר אלעזר לא לאכילה וכו'**.—פי' רש"י ותוס' דחוקים. ונראה שהוכיח זה מביהמ"ק, שהיו בו חלונות, ובנוהג שבעולם להעמיד את השלחן שאוכלים עליו בצד דרום, שהשמש זורחת ומאירה שם תמיד, ולעומתו המנורה בצפון, במקום שמקדים להחשיך; וכאן במקדש החליפו את השיטה. וכעין זה במד' תנחומא (תצוה ז'): בנוהג שבעולם מלך ב"ו עושה לו מנורה[11] ושלחן נותן את המנורה משמאלו; אבל ביהמ"ק המנורה נתונה מימינו של שלחן וכו' להודיעך שאינו צריך לאורה שלך.

שם **שקופין מבפנים ואטומים מבחוץ**.—וכ"ה בתר' יונתן שם, וכן העתיק בס' שערי תשובות למהר"ם ב"ר ברוך שער א' סי' תקכח. אבל רש"י ורד"ק שם העתיקו להיפך, וכ"ה [בכל כתבי יד ובהגהות התלמוד ובע"י] וברש"י כ"י כאן ובשמ"ק כאן: וכעין זה בפסיקדר"כ פיס' קומי אורי ובתנחומא תצוה ו: צרות מבפנים ורחבות מבחוץ; וביק"ר פל"א ו; מקטינות מבפנים ומרחיבות מבחוץ. וכן בטור ח"מ סי' קנד סעיף יד מביא

[9] ודברי התוס' בב"מ נד ב ד"ה ולא אינם מחוורים (ע"ש). ואע"פ שגם הרמב"ם כתב (הל' מע"ש פ"ה ה"ג) דמוסיף חומש שני על הפדיון, הרי חזר וכתב (שם הי"ג), דמעות מע"ש שצרפן לעצמו בדינרי זהב אינו מוסיף חומש, וצ"ע ליישב דבריו.

[10] ואגב שיטפא דר' אמי ור' יוחנן ור"א דלעיל, טעו הסופרים וכתבו גם כאן "מעות" במקום "חטים" (עי' מ"ש בתמורה כח ב).

[11] כצ"ל, בנדפס [ובהוצ' בובר]: מטה.

בשם העיטור דחלון העשוי לאורה עושין צר מבחוץ ורחב מבפנים. וגם בזמננו נוהגים כן בחלונות.

דף פח.

(פח א תוספות) **ד"ה שבע וכו' פי' לתוך כלי אחד וכו' וכן פירש במתני' וכו' וקשיא וכו'**.—עיקר קושייתם היא לפי' רש"י כאן ובמשנתנו, שלר"א ב"ר צדוק לא היה אלא הין בלבד. אבל לולא פי' רש"י היינו יכולים לפרש "שבע מדידות" הן לוג וחצי לוג ורביעית הלוג והין - הרי ד' מדות, ובהין היו שנתות לחצי ההין ושלישית ההין ורביעית ההין - הרי ד' מדות ושבע מדידות.

דף פח:

(פח סע"ב) **ואין מלקחיה ומחתותיה מן הככר**.—מספר המלקחים והמחתות לא נתפרש כאן. ומסתברא דעשו אותן שבע שבע כנגד מניין הנרות. ומצאנו במדרש תדשא פ"י, דבמנורה היו שבעים כלים, ומנה שם בפרטן גביעים כפתורים קנים ונרות, והשאר חסר שם. ונראה להשלים באופן זה: גביעים כ"ב, כפתורים י"א, פרחים ט' (מניין זה מבואר לעיל כח ב), קנים ז', נרות ז', מלקחיים ז' ומחתות ז' - כולם שבעים. עוד נמצא בס' קדמוניות היהודים ליוסף בן מתתיהו (ס"ג פ"ו ו), שבמנורה כפתורים פרחים רמונים וגביעים שבעים במספר. ועוד שם (ספ"ז) והמנורה המורכבת משבעים חלקים תרמוז על המזלות, שבהם יעברו הכוכבים (ע"ש)[12]. ומזה משמע שבמנורה עצמה היו שבעים כלים. ונראה שאלו הם בפרטם: ז' קנים וז' נרות וז' טסים שעליהם (אחד על כל נר ונר, כמבואר לעיל) וירכה שהוא הרגל של מטה, וג' רגלים יוצאים ממנה, כ"ש רש"י בפיה"ת (שמ' כה לא), והקנה האמצעי שלה העולה באמצע הירך, והוא נחלק לג' חלקים: א' מהירך עד הקנים, ב' מתחלת הקנים עד סופן, ג' מסוף הקנים עד הנר האמצעי, בס"ה שבעים חלקים עם מ"ב כפתורים גביעים ופרחים. אבל מ"ש בקדמוניות הנ"ל גם "רמונים" - איני יודע מהו, ואין לזה יסוד כל עיקר.

[12] וכל זה העתיק במאור עינים פמ"ט (ע"ש).

דף צ.

(צ ע"א תוספות) ד"ה **תמיד וכו' דסידור ב' גזירין היה אפי' קודם תרומת הדשן כדאיתא בסידור המערכה דאביי וכו'**.—ביקשנו שם ולא מצאנו, ולהיפך נמצא (שם כז ב) דתרומת הדשן היא בלילה, אבל סדור שני גיזרין הוא דוקא ביום.

דף צא.

(צא סע"א) **עולה זו עולת מצורע**.—נראה דמש"ה איצטריכו הכא לרבות עולת מצורע, אע"פ דלעיל (צ ע"ב) כבר הרבו אפי' עולת חובה, דבעולת מצורע כתיב בה "מנחה בלולה בשמן", ונסכי יין אין כתיב בה, והייתי אומר דרק מנחה ושמן היא צריכה, אבל לא יין.

דף צה.

(צה סע"א) **מהו דתימא היכא דעקור ביממא וכו'** הנה מכאן מוכח, שגם בלילה היו הולכים לפעמים. ותמה אני על הרמב"ן שכתב בפיה"ת (במ' י לג): "ולא נתפרש אם הלכו גם בלילה". ומה שנפלא ביותר, שהרמב"ן עצמו כתב למעלה (ט יט) "ויסעו בלילה". ואולי במ"ש "ולא נתפרש אם הלכו גם בלילה" נתכוין רק על "דרך שלשת ימים" הכתוב שם דוקא (ע"ש). ועי' ראב"ע שכתב (שם ט כא): "או יומם ולילה הנה פעמים יסעו בלילה (פי' שמפרש או יום או לילה כמו ומקלל אביו ואמו, כ"כ בא"ע סוף פקודי) וי"א כי פירושו יומם ולילה כמשמעו והוא הנכון בעיני". וכ"כ בפ' בשלח (טו כב): "ואחר שטבע פרעה וחילו אין להם פחד ולא יסעו בלילה והנה לא תמצא בפ' בהעלותך שבלילה נסעו". והוא סותר עצמו בסוף פר' פקודי שכתב: "בכל מסעיהם גם זה יורה כי יש פעמים שיסע הענן בלילה והנה לא מצאנו כתוב שנסעו בלילה והאומר זה יפרש או יומם ולילה יום אחד והנה מה יעשה במלת מסעיהם וכו' רק פירושו וכו' או יומם או לילה". ופלא שאפי' נפרש יום אחד מוכרח שנסעו בלילה שקודם ליום אם לא שנאמר שיומם היינו מקצת יום.

דף צו.

(צו רע"א) **מסוכן הוא**.—פירש רש"י כאן ובמקרא שם: שאחזו בולמוס. ולפ"ז יש לעיין: למה אמר לו אחימלך "אם נשמרו הנערים אך מאשה"? דבמקום סכנה ודאי שמותר לטמא לאכול קודש! ולא מסתבר לומר שטעה אחימלך, וגם כי דוד השיב לו לטעמו "אשה עצורה לנו". ונראה שאחימלך לא ידע שאחזו בולמוס ויש בזה סכנה, אלא

שהנערים רעבים כי אין להם מה לאכול, ודוד מבקש לחם הפנים לנעריו הכהנים. ולכך אמר לו "אם נשמרו הנערים אך מאשה". ועי' בס' פרשת דרכים, שהתפלפל הרבה בזה. (צו א משנה) **נמצא ארכו ממלא רחבו של שלחן**.—לכאורה הם דברים מיותרים, שמעצמנו נדע זה, וגם לדברי ר"מ בן־מחלוקתו ארכו ממלא רחבו של שלחן. לכן היה נראה לנו להפוך הגירסא כאן וצ"ל: "נמצא רחבו ממלא ארכו של שלחן", ובא להוציא מדברי ר"מ, שלדעתו אין הלחם ממלא כל ארכו של שלחן, שהרי נשאר טפחיים ריוח באמצע. ומ"מ בבר' דמלאכת המשכן פ"ח איתא כגירסא שלפנינו כאן.

דף צו:

(צו ב תוספות) **סוף ד"ה לדברי וכו' ובפ"ק דסוכה** (ה א) **מוכח דברגלים היתה**.—וכן בתוספתא פי"א ה"ו תני: "והלא מסגרת מן הרגלים היתה".

דף צז:

(צז ב תוספות) **ד"ה אל חיק וכו' וכגירסתו גריס רבינו חננאל בעירובין בפ' חלון**.—לפנינו בפי' ר"ח שם ליתא. ונמצא בפרק כיצד מעברין (נח ב) ובשבת (ק ע"א), ע"ש. ויש בשני המקומות ט"ס, ויש לתקן אחד מחבירו.

דף צח.

(צח סע"א) **רבי לטעמיה דאמר על בסמוך וכו'**.—היו יכולים לתרץ בזיכין בגוויה דלחם הוו יתבי, וכמו שאמרו לעיל צו א. ולפ"ז אף אם הבזיכים מונחים למעלה על הלחם הששית בפנים אפי' אם עושה את המערכות של שבע שבע ג"כ יכול להניח את הבזיכים בתוך הלחם הששית[13]. אלא דקושטא דמילתא קאמר, דלרבי בזיכין מונחים על גבי השלחן בין מערכה למערכה כמו שסובר אבא שאול.

דף צח:

(צח רע"ב) **תרי גברי באמתא ופלגא לא מסתגי להו**.—אינו מובן דהא אפשר שנושאי הארון היו הולכים אצל שני הבדים מבחוץ, ושפיר מסתגי להו אף אם הבדים לאורכו של ארון. ומניין לנו, שהיו הולכים בין שני הבדים מבפנים דוקא[14]. ומלבד זה מצינו במזבח

[13] ומ"ש בתוס' ד"ה "רואין" אינו מובן. ואולי כתבו כן לפי מה דס"ד על ממש ושהיה הבזך מונח על הלחם השביעית. וגם זה דוחק.

[14] ובאמת מצאנו בס' קדמוניות היהודים (ספר ג' פ"ו), שכתב: על שתי פעמותיו הארוכות היו טבעות זהב, ובתוך הטבעות הביאו בדי עצי שטים מצופים זהב לשאת את הארון.

הזהב שהיה רק אמה על אמה, והיו לו ג"כ שני בדים. ומוכרח שנושאיו היו הולכים מחוץ לבדים. שוב מצאנו בתוספות עה"ת (ס"פ תצוה) דצ"ל שלא היו נושאים את מזבח הזהב כי אם שני בני אדם, אחד לכל צד, והוא היה עומד בין שני הבדים, ושני ראשי הבדים על שתי כתפיו. אבל לפי זה היה אפשר גם בארון לעשות כן.

(צח ב) **ת"ר עשרה שלחנות עשה שלמה וכו' ת"ר עשר מנורות עשה שלמה וכו'**.— כתב ר' בחיי בפ' תרומה (כה י), ש"הקב"ה הודיע למשה כשיבנו ביהמ"ק יעשו עשרה, ולפיכך עשה שלמה כן, ולא עבר על בל תוסיף". וע"פ זה יש לתרץ נמי מה שעשה שלמה עשרה כיורות (דה"י שם) ושני כרובים של עצי שמן בדביר. ואם זה אמת הרי היו חייבים לעשות גם במקדש שני עשרה שלחנות ועשר מנורות ועשרה כיורות כמו במקדש הראשון. ובאמת שכן משמע מסוגיא דיומא (נא ב), שהיו בבית השני עשרה שלחנות חוץ משל משה (ע"ש). אבל זה פלא בעיני, שבשקלים פ"ו מ"ד שנינו "אחד של זהב מבפנים שעליו לחם הפנים תמיד", ומבואר שם שהוא אחד מי"ג שלחנות שהיו במקדש, ושם נמנו כולם. וברור שמשנתנו שונה מה שהיה בבית שני. וכ"כ בפירוש ריבב"ן שם, שבבית שני לא היו אלו עשרה שלחנות של שלמה[15]. וכן במדות (פ"ג מ"ו) משמע שלא היה אלא כיור אחד בלבד. וה"נ מוכח מדתנן ביומא פ"ג מ"י (לז א): "בן קטין עשה י"ב דד לכיור" כדי שי"ב הכהנים העסוקים בתמיד יהיו מקדשים ידיהם ורגליהם בבת אחת[16]. ואפשר שכ"ה דעת הרמב"ם, שבהל' בית הבחירה פ"ג הזכיר רק שלחן אחד ומנורה אחת וכיור אחד בלבד (ע"ש).

ומ"ש ר' בחיי "שהודיע הקב"ה למשה וכו'"- אם קבלה היא נקבל, אבל גם הוא עצמו לא אמר שהיא קבלה. וברור שהיא סברת עצמו מן המאוחר אל הקודם. וראיתי בס' תפארת ישראל (למהר"ל מפראג ז"ל) פמ"ו שכתב בענין הכרובים שעשה משה במשכן אף דכתיב לא תעשה כל תמונה: "כיון שצוה הקב"ה ועשית שנים כרובים וכן הכרובים שעשה שלמה שהכל מיד ה' עליו השכיל את כל תבנית הבית זה נחשב בעצמו כמו כל שאר צורות שברא השם יתברך". ועי' גם בשמ"ר רפ"ח דשלמה עשה גם ארון של עשר אמות ומ"ש המפרשים שם.

[15] וראיתי להמפרש בתמיד לא ב, שכתב על משנה זו, דלא חשיב עשרה שלחנות שעשה שלמה משום שלא היו מסדרים אלא על של משה בלבד. ואין זה מחוור.

[16] וגם בס' מלחמות היהודים ליוסף בן מתתיהו (ספר ה' פ"ה) נראה, שלא היו בבית שני אלא שלחן אחד ומנורה אחת בלבד.

דף צט.

(צט א) **על כולם היו מסדרים וכו'**.—רש"י וכן ר"ג פירשו: פעמים בזה ופעמים בזה, שלא היה נראה להם ששלמה יוסיף עשרים מערכות לחם הפנים לעשרה שלחנות שלו בכל שבת ושבת. אבל רלב"ג בפירושו לדה"י (ב' ד ז) כתב: "ידמה שכלם היו מדליקין ובכל שלחנות היו עורכים ג"כ לחם הפנים, והראיה בזה מה שאמר אחר זה ואת השלחנות ועליהם לחם הפנים ואת המנורות ונרותיהם לבער כמשפט". ויש סמך לדברי רלב"ג במדרש תדשא פ"ב: "אע"פ שעשה שלמה עשרה שלחנות לא היה מסדר לחם הפנים תחלה אלא על שלחן של משה וכו' ובתר כן היה מסדר על כולם וכו' ואע"פ שעשה שלמה עשר מנורות לא היה מבעיר תחלה אלא על מנורה של משה וכו' ובתר כן היה מבעיר כולם". וזה הפלא ופלא; וכי מי התיר לשלמה עשר פעמים על של משה? בשלמא בשלחנות ובמנורות נעשו פעם אחת ע"פ דוד, שמיד ה' עליו השכיל; אבל איך היה מותר להוסיף בכל יום ובכל שבת הדלקת נרות ולחם הפנים, שהרי אין נביא רשאי לחדש דבר.

דף צט:

(צט ב משנה) **שנים בידם שני סדרים**.—נראה דכשמכניסין את הסדרים בפנים היו מכניסים אותם כשהם מונחים בדפוס (עי' לעיל צד א תוס' ד"ה וכשהוא), דאם לא כן א"א לכהן אחד לשאת בידיו סדר של שש חלות - הגבוהות שתי אמות לר"מ ושתים ומחצה לר' יהודה (עי' לעיל צז א) וארכן ורחבן חמשה או ששה טפחים - באופן שלא יהיה נפרס מן הלחם אפי' משהו, שהרי אם נפרס מקצת מלחם אחת היו נפסלות כולן, כדתני בספרא פ' אמור [סוף פרק י"ח]: "היא שאם נפרסה אחת מהן כולן פסולות", וא"א לאפות אחרות, שאין אפייתן דוחה שבת (כדתנן לעיל צו ב ולקמן ק ע"ב). ואפשר שאף כשמסלקים את הסדרים מניחים אותם בדפוס ונוטלים אותם בו להניחם על השלחן שבאולם, ועי' בתוספתא ספי"א.

שם **המכניסין עומדים בצפון וכו'**.—עי' מ"ש בסוכה (נו ב).

(צט ב) **וסידר את החדשה ערבית אין בכך כלום**.—מלשון "ערבית" משמע ערב ממש דהיינו בלילה, ואין צריך שימסור יום ללילה, אבל צריך שימסור לילה ליום. וזהו שאמר ר' יוסי "שלא ילין שלחן בלא לחם". אבל במגלה (כא א) מבואר, דסדור בזיכין לר' יוסי אינו אלא ביום דוקא. ולפ"ז צ"ל דלשון "ערבית" דא"ר יוסי לאו דוקא, אלא שהמכוון הוא בין הערבים. וכ"ה הנוסח בתוספתא פי"א הי"ב: "והכניסו את החדשה בין הערבים אפי'

בשאר ימות השנה מוציאין אותו חוץ לעזרה אין בכך כלום". והיינו שצריך שימסור יום ללילה ולילה ליום. ויש בזה מחלוקת בירושלמי ריש יומא (ע"ש).

(צט סע"ב) **שאל בן דמה בן אחותו של ר' ישמעאל את ר' ישמעאל וכו'**.—בס' לקח טוב (המכונה פסיקתא זוטרתי) פ' תרומה (כה ל) הנוסח, דשאל את ר' יהושע. ויש סמך לגירסא זו מתוספתא ע"ז פ"א וירוש' פיאה פ"א ה"א וסוטה ספ"ט, שבכולם איתא דר' יהושע נשאל כן והשיב כתשובה זו.

דף קב:

(קב ב משנה) **להביא בכלי א' והביא בשני כלים א"ל בכלי א' נדרת הקריבן בשני כלים פסולין וכו'**.—משנה זו נפלאה מאד לפירוש רש"י ושאר מפרשים מכמה אופנים: א) למה אמרינן מדשתק הודה להם דמה שהביא הביא לנדרו? שמא מנחה אחרת הביא ולא חשש לדבריהם. ב) מוקשה הלשון בסיפא "נתנו לכלי אחד", דהא הביאו תחלה בכלי אחד? ג) למה לא הצריכו לשאול את הנודר אם הביא את המנחה לנדרו, או שהביא מנחה אחרת? ד) שנינו ברישא סתם "בשני כלים והביא בכלי אחד פסול", ופסק ותני "פסול" וא"א לתקן את הדבר, וחזר ושנה בסיפא "נתנו לכלי אחד כשתי מנחות שנתערבו", והרי שיש לו תקנה להכשירה (ועי' רש"י שנדחק ליישב זה). ה) למה לא שנינו דין כזה אף במחבת ומרחשת 'אמר הרי עלי להביא במחבת והביא במרחשת אמרו לו במחבת נדרת פסולה', וכן להיפך[17]? ו) למה החליט ברישא "אלו בכלי אחד והביא בשני כלים פסולין", דהא אפשר לתקן ולהחזיר בכלי אחד, כמו ששנינו בסיפא "הרי עלי להביא בכלי אחד והביא בשני כלים אמרו לו בכלי אחד נדרת והקריבן בכלי אחד כשר"?

ומפני כל הפליאות הללו היה נראה לנו, כי נתחלפו העניינים כאן מרישא לסיפא ומסיפא לרישא וכצ"ל: "הרי עלי שני עשרונות להביאן בכלי אחד והביאן בשני כלים אמרו לו בכלי אחד נדרת הקריבן בשני כלים כשרין נתנו לכלי אחד כשתי מנחות שנתערבו. הרי עלי שני עשרונות להביאן בשני כלים והביאן בכלי אחד אמרו לו בשני כלים נדרת הקריבן בשני כלים פסולין בכלי אחד כשרין". וביאור זה ע"פ מה ששנינו למעלה "אלו בכלי אחד והביא בשני כלים בשני כלים והביא בכלי אחד הרי אלו פסולין", וטעמה ברור, דהתחלת הבאת המנחה מוכרחת להיות כמו שנדר ממש: אם בכלי אחד - בכלי אחד, ואם בשני כלים - בשני כלים, כמו שקבע, ואם שינה מתחילה פסול.

[17] ועי' תוי"ט שכתב מדעתו שכן הדין גם במחבת ומרחשת.

אבל אם הביא מתחילה בכלי אחד כמו שנדר, ושוב חזר וחלקה בשני כלים יכול הוא לתקן ולהחזיר אח"כ לפני קמיצה משני הכלים לכלי אחד ותיכשר. וכן להיפך כשהביא תחלה בשני כלים כמו שנדר, ושוב נתנן בכלי אחד דינן כשתי מנחות שנתערבו. ולפיכך ברישא כאן כשנדר להביאן בכלי אחד והביאן בשני כלים - ודאי שמנחה אחרת היא כמו ששנינו למעלה "מה שהביא הביא וידי חובתו לא יצא". ואם אמרו לו בכלי א' נדרת, והוא לא שמע לדבריהם והקריבן בשני כלים - הרי הן כשרין, שהרי שתי מנחות אחרות הן; אבל אם שמע להם ורצה לצאת בשני עשרונות אלו ידי נדרו, והחזירן לכלי אחד - דינן כשתי מנחות שנתערבו, שהרי מנחות אחרות הן, וידי נדרו לא יצא. ובסיפא כשנדר להביא בשני כלים והביא בכלי אחד, וגם היא מנחה אחרת, וכשאמרו לו בשני כלים נדרת, רצה לצאת בה ידי נדרו וחלקה בשני כלים, וקמץ מכל אחת מהן הרי אלו פסולין, שהרי מנחה אחרת היתה שנקבעה בכלי אחד כמו שנתבאר. ודוקא אם קמץ אותן פסולין, דשוב אין להן תקנה כדמוכח לעיל (ו א); אבל אם נזכר קודם קמיצה, והחזירן לכלי אחד, הרי זו כשרה, וזהו ששנינו כאן "הקריבן" פי' שקמצן, ולאו דוקא הקרבה, ולהוציא נתינה בכלי, דבזה יש לה תקנה כמו שנתבאר, וזהו ששנינו "בכלי אחד כשרין" פי' שקמץ ממנה כשהן בכלי אחד, אף שהיו בינתיים בשני כלים לית לן בה מאחר שלפני קמיצה החזירן לכלי אחד וקמץ משם כשרה.

ומצאנו סייג לגירסא זו וביאורה בתוספתא רפי"ב דהכי תני התם: "בכלי אחד והביא בשני כלים אמרו לו בכלי אחד נדרת ה"ז לא יחזיר ואם החזיר הרי הוא כשתי מנחות שנתערבו, בשני כלים והביא בכלי א' אמרו לו בשני כלים נדרת ה"ז לא יחזיר ואם החזיר הרי אלו פסולין". ועי' במצפה שמואל ובמנחת בכורים על התוספתא שם, שכתב ליישב דמשנתנו מיירי שברצונו להביאן ועדיין לא קידש, או שיש להגיה בתוספתא כלשון המשנה. אבל לפי הגהתנו במשנה תואמים יהיו דברי המשנה והתוספתא וניכרין דברי אמת. אחר זמן רב מצאנו סיוע להגהתנו במשנה במלאכת שלמה (מנחות שם) בשם ר' יוסף ובנוסח משניות דפוס נאפולי, המובא בדפוס ווילנא.

דף קג:

(קג סע"ב) **והיו נוחרין ערודיאות לאריות באיסטריא של מלך**.—בתוספתא עדיות פ"ג ה"ב הנוסח בסתרטיא של מלך [בהוצ' צוקרמנדל: באיסטרטית; כ"י רומי וקאהיר בתלמוד: באיסטרטיא]. ונראה דגם בתל' כאן וגם בתוס' שם ט"ס וצ"ל: "באיצטדין של מלך", והוא "מושב ששוחקין לפני המלכים, שמביאים בהמות מלומדין למלחמה,

כגון אריות ונמרים ונחשים ושוורים ומשסים זה על זה להלחם אלו עם אלו" (ערוך ע' אצטגנין). ולאריות שבאיצטדין של מלך היו מאכילים ערודיאות אלו.

דף קד:

(קד ב תוספות) **ד"ה הרי וכו' אע"ג דמתנדב אדם מנחת נסכים וכו'**.—פלא שהרי זאת היא קושייתו של רב כהנא ופירוקא דרב אשי (לקמן קו א, ע"ש).

דף קה:

(קה ב) **שמעינן ליה לר"ש דאמר אם הביא עשרון א' משני עשרונות וכו' יצא**.—נראה דהיינו דוקא בשעת מדידה היו שני עשרונות נפרדים, אבל אח"כ לקח מחצה מזה ומחצה מזה ונתנן בכלי אחד וקמץ משם - דוקא באופן זה מכשיר ר"ש, אבל אם קמץ בעוד שהיו בשני כלים אף ר"ש מודה דפסול, כדתני בתוספתא פי"ב ה"ה: "הרי עלי עשרון אחד להביא בשני כלים כופין אותו ויביא שני עשרונים בשני כלים דברי ר' יהודה ר' שמעון פוטר שלא התנדב כדרך המתנדבים". ומזה מוכח דאם הביא עשרון אחד בשני כלים וקמץ מאחד מהם על שניהם - לר"ש לא יצא אפי' בדיעבד.

שם **דקא קמיצנא מחלות ליהוי אמחצה חלות ומחצה רקיקין וכו'**.—נראה דכהן הקומץ צריך לדקדק כשהוא קומץ מחלות, שיקח את כל הקומץ מחלה אחת; וכן כשהוא קומץ מרקיקין, שיקח את כל הקומץ מרקיק אחד; דאם לא כן עדיין לא יצא ידי נדרו, דשמא נדר להביא חלה אחת וט' רקיקין, וכשהוא קומץ משתי חלות הרי הקומץ חסר, וכן כשהוא קומץ משני רקיקין שמא נדר להביא רקיק אחד וט' חלות.

דף קח.

(קח רע"א רש"י) **ד"ה והשעירים וכו' הבאין לחטאת יחיד אין ניתקות לרעייה וכו'**.—עי' לעיל (פ ע"א) דמצינו בחטאת יחיד נמי דניתקת לרעייה.

דף קט:

(קט ב) **המשתחוה לע"ז וכו' אין קרבנו ריח ניחוח הודה לע"ז וכו' אין קרבנו ריח ניחוח וכו'**.—נראה דהא דא"ר ששת בהשתחוה והודה לע"ז, שאין קרבנו ריח ניחוח, הוא דוקא במזיד, כדין שחט לע"ז, שאינו אלא במזיד דוקא, אבל אם השתחוה והודה בשוגג אפי' רב ששת מודה דקרבנו ריח ניחוח; דלמה שחט בשוגג אינו נפסל משום דשחיטה לאו עבודה היא וכשרה בזר (כ"ש רש"י לעיל), והרי השתחואה נמי וכן הודאה לשמים אינן

מיוחדות לכהנים בלבד, לכן בעושה אותן לע"ז בשוגג קרבנו ריח ניחוח. עוד יש להוכיח כן מדאמרינן למטה "ואי אשמעינן שחיטה משום דעבד ליה עבודה אבל השתחוה דלא עבד ליה עבודה וכו' אבל הודה דדיבורא בעלמא וכו'", ורואים אנו דהשתחואה והודאה קילי משחיטה; ומאחר דשחט בשוגג אינו פוסל כ"ש בהשתחוה והודה, שאינו פוסל בשוגג. ועוד תמה על עצמך: וכי אפשר הוא שאדם ישחוט בהמה לע"ז ולא יקבל אותה עליו לאלוה? ומ"מ אם שחט לה בשוגג וקיבלה לאלוה לא נפסל וקרבנו ריח ניחוח, וק"ו אם שגג וקיבל עליו את הע"ז לאלוה בלבד, שקרבנו ריח ניחוח לדברי הכל. ולכן תמוהים לנו דברי הרמב"ם שכתב (הל' ביאת המקדש פ"ט הי"ג): "המשתחוה לה או המודה בה וקיבלה עליו באלוה ה"ז פסול לעולם. עבד והקריב אין קרבנו ריח ניחוח אע"פ שהיה שוגג בעת ששרת או שהשתחוה או שהודה". שוב מצאתי בל"מ (הל' תפלה פט"ו ה"ג), שכבר תמה כן על פסקו של הרמב"ם בזה (ע"ש).

(קט סע"ב) **שנאמר ביום ההוא יהיה מזבח לה' בתוך ארץ מצרים וכו'**.—במאסף השלח שנת עת"ר עמ' 551 מסופר, שע"פ הכתובות, שמצאו בזמננו על עלי פפירוס בעיר יב במצרים, היא אלפנטינה בפי היונים, נדע שהיה ליהודים שם מקדש המכונה בפיהם אגורא (פי' במה) עוד בימי המלך קמביזס הפרסי. וכשכבש הלה את מצרים הניח את המקדש במקומו, ורק בשנה הי"ד לדריוש השני נתנו כומרי מצרים שוחד לשר המבצר למען יהרוס את המקדש, ואך בשנת י"ז לדריוש נתקבלה שוב פקודה לבנותו על מקומו כמו שהיה.

(קט ב תוספות) **ד"ה בתחילה וכו' ור' קלונימוס אביו של ר' משולם הגיה וכו' בשעת פטירתו וכו'**.—עי' רש"י זבחים מה ב ד"ה ה"ג שר' משולם ב"ר קלונימוס גאון פירש בשעת מיתתו וכו'. והרי מה שכתב רש"י על הבן החליפו התוס' כאן וכתבו על האב.